

SEHÂVÎ ve EL-KASÎDETU'N- NÛNİYYE ADLI MANZÛM TECVİD ESERİ

SAHAWI AND HIS POETIC WORK ON TAJWEED TITLED AL-QASIDAH AL-NUNIYYAH

Geliş Tarihi: 10.07.2018 Kabul Tarihi: 25.11.2019

✉ **SADIK KILIÇ**

PROF. DR.

ORDU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Orcid.org/ 0000-0002-2915-632X

sadikkilic52@hotmail.com

ÖZ

Tecvide ilgili olarak yazılan pek çok mensur eserin yanı sıra; riayet edilmesi gereken kurallar ve hususlar zihinde daha iyi kalabilin, kolayca özümseylesin diye manzum eserler de kaleme alınmıştır. Bu türde yapılan ilk çalışma, Ebû Müzâhim el-Hâkânî'ye ait olan ve el-Kasîdetu'l-Hâkânîyye olarak bilinen, elli bir beyitlik manzûm eserdir. Kıraat ve tecvîde dair bazı önemli konuları kendisi üzerinden inceleyeceğimiz bir diğer manzûm eser ise, Alemüddin Sehâvî'nin (ö. 643), el-Kasîdetu'n-Nûniyye ismiyle meşhur eseridir.

Bu çalışmada, gerek camilerde, gerekse muhtelif vesilelerle icra edilen Kur'ân kıraatında dikkatimizi çeken eksiklikler, yanlışlıklar, özensizlikler; daha önemlisi de, manevi donanım ve muhabbet duyguları gibi, okuyuş keyfiyetine de akseden bir takım yetersizliklerden yola çıkarak, Sehâvî'nin mezkûr eseri vesilesiyle kendimize bir takım hatırlatmalarda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, tilâvet, tertil, mahreç ve sıfat, tecvid-i hurûf, Sehâvî.

ABSTRACT

Many poetic works are written, as well as prosaic works on tajweed, in order that the rules and principles to be paid attention to are kept in mind better and adopted easily. The first work in this area is Abu Muzahim al-Hakani's fifty one-couplet poetic work titled al-Qasidah al-Hakaniyyah. Another important work through which we will examine some important issues about qiraah and tajweed is al-Qasidah al-Nuniyyah by Alam al-Din al-Sahawi (d.643).

This study aims to point out, through al-Sahawi's work, deficiencies, errors, inaccuracies, and more importantly a number of inadequacies, such as spiritual readiness and feelings of affection, evident in the reciting of the Qur'an whether at mosques or elsewhere on a variety of occasions

Keywords: Qiraah, Tilawat, Tartil, Mahraj, Sifat, Tajweed al-huruf, Sahawi.

Giriş

1. Tecvidin Kur'ân Kırâatindeki Anlam ve Değeri

Kur'ân'da özellikle *tertil*, *tilâvet*, *müks* (مكث : yavaş yavaş, durarak okumak) gibi isimler altında, Nebevî uygulama ve sahabenin katkılarıyla tarihsel periyod içinde meydana gelmiş olan;¹ bundan böyle Kur'ân kırâati ve tilâvetinin ayrılmaz bir unsuru haline gelen '*tecvîd*', hem teoride hem de uygulamada Kur'ân'ın doğru ve güzel, manaya uygun bir ahenk ile nasıl okunacağına referans kaynağı olarak İslâmî ilimlere mal olmuştur. Bu sebeple de, tanımı, amacı, içeriği, tatbiki vb. konularda ulema tarafından, kimi zaman birbirine yakın açıklamalar yapılmıştır.

İbnü'l-Cezerî'nin *el- Metnu'l-Cezeriyye*'sinde, kendisini güzelce tatbik eden bir kimsenin, Kur'ân kıraatinde, doğru yola ve gerçek istikamete yönelmiş olacağını belirttiği² *tecvîd*, Kur'ân tilâveti ve kıraatinde 'olmazsa olmaz bir şart' (*conditio sine qua non*), bir birikim ve uygulama alanı olarak mütalaa edilmiştir. Bu sebeple de, Kur'ân okurken harflerin zat ve sıfât-ı lâzîmelerinin bozulmasıyla, böylece de bir harfi başka bir harf ile değiştirmek, harf ilave etmek, mevcut bir harfi terketmek veya bir harfin harekesini değiştirmek, harekeli harfi sâkin kılmak, sâkin bir harfe hareke vermek şeklinde ortaya çıkan ve ancak Arapça'yı ve Kur'ân okumasını bilen kimselerce farkedilebilen lahn-i celîden sakınacak biçimde, *tecvîd* kurallarına uyulması farz-ı ayın veya vacip kabul edilmiştir.³ Daha

¹ Necati Tetik, *Kıraat İlminin Talimi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 23.

² Sa'd, Sa'd Abdulhakim, *Mecmû'u'l-Mutûn fi'l-Kıraât ve'l-Tecvîd*, Mektebetu Dari'z-Zeman, el-Medinetu'l-Münevvera, 1. Baskı. 1429-2008, s. 109, beyt: 107.

³ El-Cezerî, *et-Temhîd fi 'Ilmi'l-Tecvîd*, thk. Gânim Kad-dûrî Hamed, Müessesetu'r-Risâle, Bsk. 1421/2001, Beyrut-Lübnan, 75-77 vd. Çetin, Abdurrahman, "Tevcîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2011), 40/253; El-Hafeyân, Ahmed Mahmud

vurgulu bir ifadeyle denilebilir ki, kısa ama özlü bir eserde, Kur'ân ile tecvîd arasındaki zorunlu münasebeti anlatmak için 'hava' ve 'hayat' bağıntısına başvurulmuş, "Kur'ân okumada tecvidin lüzumu ve gerekliliği, hayatta kalabilmek için 'havaya olan ihtiyaç' " ile aynı seviyede değerlendirilmiştir.⁴

Lügat anlamı bakımından 'güzelleştirmek', 'bir şeyi güzel ve sağlam yapmak' gibi anlamlara gelen; ıstilahî bakımdan ise 'ilim, bilgi' ve 'tatbik' olmak üzere iki başlık altında ele alınabilecek olan *tecvîd*,⁵ gerek müfret gerekse terkip halinde her harfe, lâzîmî ve ârîzî sıfatları bakımından hakkını vermeye ve özellikle her harfi kendi mahrecinden çıkarmaya bizi yetkin kılan bir meleke olarak değerlendirilmiştir.⁶ Sunulabilecek pek çok tarif arasında, harflerin çıkış yerlerini ve sıfatlarını bilme, bunları güzelce uygulama noktasına dikkat çeken şu tarif, efradını cami ve ağyarını mani bir tarif olarak gözükmektedir: Tecvîd, "Kur'ân-ı Kerîm'i harflerin mahrec ve sıfatlarına riayet edip vakıf, vasıl, sekte vb. tilâvet kurallarına uyararak güzel ve hatasız okumayı öğreten ilim"⁷dir.

Bu bakımdan neredeyse Kur'ân'ın varlığı ve okunmasıyla özdeş özgün bir enstrümana; bir teori ve uygulama (*teoria* ve *praxis*) bütünlüğüne tekabül eden tecvîd, Kur'ân okuyan kimseyi günaha sokacak hatalardan uzak tutacak mertebede 'farz-ı ayn' bir ödev olarak değerlendirilmiştir. Nitekim ünlü kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî'nin *Metnu'l-Cezeriyye*'sinde bir yandan tecvidin hükmü yer almakta, diğer yandan da tarifi. Tecvîd hakkında, 'Tarif-gerekçe-hüküm' bütünlüğü içinde şöyle denilmektedir: "Tecvîdi alıp öğrenmek gereklidir, vacibdir. Çünkü [yapabileceği halde] Kur'ân'ı doğru okumayan kimse, günahkârdır; gerekçesiye, Kur'ân'ı Allah tecvîd ile inzal buyurmuştur ve bize de O'ndan bu şekilde ulaşmıştır. Yine tecvîd tilâvetin süsüdür; Kur'ân'ı [hakkıyla] eda edip kırâat eylemenin de ziyetidir. Harflerin taşımış olduğu lâzîmî ve ârîzî sıfatlar bakımından haklarını verip (doğru telaffuz etmektir)."⁸

Abdu's-Semî, *Eşheru'l-Mustalahat fî Fenni'l-Edai ve İlmi'l-Kıraat*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı. (Beyrut-Lübnan: 1422/2001), 165; Çetin, Abdurrahman, "Lahn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2003), 27: 55-56.

⁴ Ali Rıza Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi* (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1964), 6.

⁵ Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahat*, 26-27.

⁶ "التجوید ملکہ یقتدر بها علی إعطاء کل حرف حقیها و مستحقها ورد کل حرف لأصله (ای لمخرجه)" (Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîmin Tecvidi*, Genişletilmiş 2. Baskı, (Ankara: Elif Matbaası, 1975), 38, *el-Virdi'l-Mufîd*'den naklen).

⁷ Çetin, "Tecvîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 40: 253; yine bkz. el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahat*, 26-27.

⁸ Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi'l-Tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed, Müessesetu'r-Risâle, 1. Baskı. (Beyrut-Lübnan: 1421/2001) 59; Sa'd, *Mecmûu'l-Mütûn*, 102-103 (27-30. Beytler); yine bkz. Celaleddin Karakılıç, *Tecvid İlmi/Kur'an-ı Kerim Okuma*

El-Hafeyân, *Metn-i Cezeriyye*'de yer alan gerekçelendirmeyi biraz daha detaylandırarak, tecvîd tatbikatının daha hassas noktalarına işaret etmektedir: “(...) Kur’ân’ın lafızlarını anlamak, hadlerini/cezalarını uygulamak ve [ilgili hükümlerle] amel etmek nasıl bir ibadet ise, aynı şekilde lafızlarını doğru okumak (Tashîh-i hurûf); harflerini, kıraat imamlarının sahabeden, sahabenin Hz. Peygamber’den, Hz. Peygamber’in de Münezzeh ve Müteâl olan Rabbü’l-İzzet’ten alıp naklettiği bir silsile içinde telakki olunup muhafaza edildiği hal üzere dosdoğru okumak (*ikâmetu’l-hurûf*) da, aynı şekilde bir ibadettir.”⁹

Toparlamak gerekirse, tecvîd bilgisi ve bu bilgilerin tatbikatı, doğrudan Kur’ân’ın mahiyet ve manasına paralel bir şekilde önem arz etmekte olup, daima riayet edilmesi gerekir.

2. Tecvîd Uygulamalarının Fonetik ve Ta’abbüdi Önemi

Tecvid tatbikatına hem ibadetler de hem de serbest vakitlerde Kur’ân okunduğu zaman önem gösterilmelidir! Aşkın kelamın tilavet edilerek mümin bir kalp, kutlu bir ağız ile buluşması, iki hakikat alanının birleştiği bir durum olarak nitelenebilir; yani, ebedi olanın, fani ve hadis bir varlıktan tezahür ve tecellisidir. Tıpkı, ilahi kelamın, çalılık gerisinden Hz. Musa’ya nida etmesinde olduğu gibi, burada da tilavet ile Allah Kelâmı’nın tüm varoluş ufkuna açılımı, sedası ve bir ilanı söz konusudur. İşte, tilavet edilen Kelâm’ın kaynak ve mahiyetine yönelik bu yüksek his ve şuur düzeyi bulunmadığında daha çok ortaya çıkan kıraat hataları ve yetersizlikler ise, doğrudan tüm müminleri ilgilendirmekte; ezeli ebedî kelamın, sahih ve meşru bir düzlemde müminlerle buluşmasını böylece engelleyebilmektedir.

Kırâat süreci içinde ulvi bir âlemin ufkuyla ittisal haline giren Kur’ân okuyucusunun (*el-kârî*) donanması gereken bu yüksek bilinç halinin yanı sıra, daha müşahhas bir olgu olarak, kırâat ile alakalı, olmazsa olmaz şartlara ve becerilere sahip olup bunları geliştirerek sürdürmesi de kıraat ve tilâvette eksikliği hoş görülemeyecek şeyler olarak değerlendirilmektedir.

Biraz sonra zikredilecek gerekçeler de bizi, kuşatıcı ve geniş kapsamlı kıraat ilmi içerisinde tecvid uygulamaları ve tatbikatının kesintiye ve zaafa uğratılmaksızın daima güncellenmesi; yenilenmesi; kontrol ve tatbikatında gevşeklik gösterilmeden sürdürülmesi; böylece Kur’ân lafızlarının hatalardan olabildiğince uzak, güzel bir tarz ve eda ile kıraat edilmesinin Müslümanların daimi sorumluluğu altında olduğunu hatırlatacaktır.

Kaideleri, 8. Baskı. (Ankara: Kalkan Yayıncılık, 2013), 23; Tetik, İbrahim, *Tecvid İlmî: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE. TİB. Anabilim Dalı, (Erzurum: 2016), 343-344.

⁹ Hafeyan, *Eşheru’l-Mustalahât*, 18.

Şunu vurgulayarak belirtmek gerekir ki, Kur'ân kıraati sadece cami ve mescitlerle sınırlı; aynı şekilde sırf namazda veya namaz sonrasında okunacak olan aşırılar münasebetiyle önemli olan mübarek bir iş değildir. Kur'ân'ın güzel ve doğru okunması söz konusu olduğunda aklımıza sadece kutsal geceler veya televizyon ekranları, açılış toplantıları vb. da gelmemelidir. Çünkü Kur'ân, tüm bu faaliyetler yapılsa da yapılmasa da, kesinlikle doğru, kaidelere mutabık, akustik/sessel olarak da güzel ve ilahi estetik bir form içinde kıraat edilmesi gereken ontolojik bir yüceliğe, içsel deruni bir güzelliğe, varlığımızı yaratıcı ve aşkın hakikate götüren bir gerçeklik ve cazibeye sahiptir.

Kur'ân kıraatinin bu ontolojik ve zatî niteliği sebebiyledir ki, bu ilkele-
rin göz ardı edilebileceği hiçbir durum, zaman dilimi ve bir mekân tasav-
vur edilmemelidir. *Ekranlarda Kur'ân okumak söz konusu olduğunda, ön-
celikli olarak içselleştirilmiş olması gereken kıraat ve tecvid bilgileri, daha
önemlisi bunların olabildiğince üst düzeyde ve büyük bir beceri, estetik
ve içtenlikle tatbik edilmesi; hiç ayırım gözetmeksizin, şehrin, mahallenin
bir kenarındaki her hangi bir isimsiz caminin ya da mescidin imamı ya da
müezzini için de mutlak surette olmazsa olmazdır!* Yine belirtmekte fayda
mülâhaza ediyoruz ki, Kur'ân okuyucusunun (*el-Kâri*) yaşının ilerlemiş
ya da çok genç, henüz deneyimsiz olması; yine, dünyevi meşguliyetlerinin
yoğun olması da onlara asla Kur'ân kıraatinde bir takım hatalar (*lahn-i
hafî, lahn-i celi*) yapma, ilahi lafızlardaki anlam derinliğini ve ilahi estetik
güzelliği aksettirme konusunda dikkatsiz davranma bahanesini vermez.
Tam aksine; en büyük kentin en büyük camiinde veya küçük bir kentin
küçücük bir mescidinde/camiinde imam ya da müezzins olsa, cemaat sayıca
son derece az dahi olsa, o kimse Kur'ân'ı, sanki tüm insanlığa, hatta tüm
evrene okuyormuşçasına derin bir zihnî ve manevi yoğunlaşma içinde dik-
katli, coşkulu ve mahir bir şekilde okumakla yükümlüdür.

Buradaki içtenlik ve samimiyet öyle olmalıdır ki, dinleyen kimse,
Kur'ân'ı sanki ilk defa ve de nerdeyse bu sahada meşhur olmuş İbn Mesud,
Ebû Musa el-Eş'ari veya Zeyd b. Sabit gibi sahabenin yahut meşhur kıraat
imamlarından birinin mübarek ağızlarından dinliyormuşçasına, bürüyücü
bir haşyet, tefekkür ve varoluşsal bir huzur atmosferine girebilsin. Kur'ân
tilâveti esnasında mazhar olduğu manevi ve estetik bir arınma (*tezekki*) ey-
lemi ile varlığını, evren ve varoluş küresi içinde yeniden yapılandırabilsin.

Kur'ân'ı dinleme makamı ve adabındaki üç mertebe

Bu noktada, Kur'ân okuyan kimsenin ilmi ve mesleki estetik (cema),
olgunluk (kemal) ve manevi haşyet yoğunluğuna bağlı olarak, Kur'ân
dinleyen kimsede gerçekleşecek olan şu üç mertebeyi bir kez daha
hatırlayabiliriz:

a) *Kur'ân'ı, Hz. Peygamber'den dinliyormuş gibi dinleyebilmek;*

- b) *Kur'ân'ı Cebrail'den dinliyormuş gibi dinleyebilmek;*
 c) *Kur'ân'ı doğrudan Allah'tan dinliyormuş gibi dinleyebilmek.*¹⁰

Hiç şüphesiz, Kur'ân'ın bu üç mertebeden birisinde dinlenebilmesi, onu okuyan kimsenin büyük bir bilgi, maharet, beceri ve yetenek sahibi olması yanında, Kur'ânî lafızların muhtevası arasında bir ittisal ve iç içe oluş halini gerçekleştirip, onda tecelli eden yüce kaynağı ve aşkınlığı tefekküre yöneltecek büyük bir huşu ile okunabilmesine de bağlıdır. Çünkü tecvidin ses ve tatbikat ile alakalı konuları Kur'ân tilavetinin zahiri, lafzî boyutuna taalluk ederken; ilim, samimiyet, huşu, benliği ilahi kelamın mana ve gayesine raptetme, vb. hasletler de, Kur'ân kıraatindeki manevi, bilişsel, dinî ve lirik yönler ile alakalıdır.

3. Manzûm Tecvid Eserleri

Müstakil bir ilim dalı haline gelme ve telif süreci bir hayli gerilere giden tecvid hakkında pek çok eserin, kitap ve risalenin yazıldığı bilinmektedir. Kur'ân'ı hem güzel okuyan (*el-kâri'*), hem de okutan (*el-mukri'*) sahabe, tâbiin, teba-i tâbiin ve büyük âlimler kanalıyla Hz. Peygamber'e vasil olan Kur'ân kıraati, özellikle İbn Mücahid'in (ö. 324), kıraatleri yediyle sınırlandırıp, kıraat ilminin terminoloji dünyasına ilk kez sahîh ve şaz mefhumlarını dâhil etmesiyle, gerek mensur gerekse mazmun pek çok eserin konusunu teşkil etmiştir. Telif edilen çalışmaların başlıca konusu da, çok yüce ve mukaddes bir mevkii işgal eden Kur'ân'ın, hatalardan salim ve manaya mutabık bir şekilde okunabilmesinin yol ve metodlarını göstermek; özellikle daha pratik bir bağlam içinde kalarak tecvid ilminin muhtevasını, gayesini ve metodunu ortaya koyup örneklemek olmuştur.

Tecvide dair yazılan pek çok mensur eserin yanı sıra; kıraat sırasında riayet edilmesi ve uygulanması gereken incelikler zihinde daha iyi kalabilsin, böylece kolayca öğrenilip özümsebilsin diye manzum eserler de kaleme alınmıştır ki, bu türde yapılan ilk çalışmanın, Ebû Müzâhim el-Hâkânî'ye ait olan ve *el-Kasîdetu'l-Hâkânîyye* olarak bilinen 51 (elli bir) beyitlik manzum eser olduğu belirtilmektedir. *el-Kasîdetu'l-Hâkânîyye*'de müellif, manzumenin kaleme alınma gerekçesini, kıraat ilminin faziletini, Kur'ân tilaveti ve hıfzının önemini anlatıp bu hususta bilinmesi gereken önemli mevzuları zikrederek Cenab-ı Hakkın muvaffakiyetine iltica ettiği ilk beyitten sonra, tecvide ilgili uygulamaları, nispeten zor ve çetrefil olmayan ifade kalıpları içinde dile getirir. Konuların icmâlen sunulduğu manzume müellif, ayrıca başka hassas meselelerin de bulunduğunu, onları ise ancak bu ilmi öğrenmek isteyen kimsenin sabrederek elde edip başkalarına da öğretebileceğini belirtir ve şöyle der:

¹⁰ Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, 3. Baskı, Mektebetu Dari't-Türas, (Kahire:1404/1984), 2/154.

و قد بقيت أشياء بَعْدُ لطيفةٌ
يَلْقَنَهَا باغي التعلّم بالصبر

“Şüphesiz geriye artık bir takım latif ve ince hususlar kalmıştır; bunları da, sabrederek ilim öğrenme arzusu taşıyan kimse telkin edebilir ve öğretir!” (49. beyt).¹¹

a- Sehavi ve El-Kasidetu'n-Nûniyye Adlı Eseri

Zehebi tarafından Kur'ân hafızlarının sekizinci tabakasında olduğu belirtilen ve ilk olma özelliğini taşıyan el-Hâkânî'nin yukarıda kısaca bahsedilen manzum eserine mukabil, Kur'ân kıraatinin ve tecvidin bazı önemli konularını kendisi üzerinden kısmen detaylı olarak inceleyeceğimiz eser, Sehâvî'nin (ö. 643), *'Umdetu'l-Mufid fi Ma'rifeti't-Tecvid* başlığını taşıyan, ancak daha ziyade *el-Kasidetu'n-Nûniyye* olarak tanınan altmış dört beyti muhtevi manzum eseridir.¹² Az sonra konuları itibariyle ele alacağımız eser, ilgili yerlerde belirtildiği üzere,¹³ Sehavi'nin *Cemalu'l-Kurrâ ve Kemalü'l-Ikrâ'* başlıklı kitabının içinde de yer almaktadır.

Bu kısa bu çalışma da biz, gerek camilerde gerekse muhtelif vesilelerle, Kur'ân kıraatiyle alakalı olarak dikkatimizi çekmiş olan bir takım eksiklikler, hatta yanlışlıklar, sıkça müşahede edilen özensizlikler; kimi zaman telaffuzda vaki bir takım cüz'i ziyadeler; daha da önemlisi eksikliği daha fazla sezilen zihni ve manevi donanım gibi, Kur'ân okuyuşunun keyfiyetine ve ruhuna da akseden bir takım eksikliklerden yola çıkarak, Sehâvî'nin adı geçen eseri bağlamında kendimize bir takım hatırlatmalarda bulunmayı amaçlamaktayız.

Nihai gayemiz ise, İbnü'l-Cezeri'nin, önemine dikkat çekmek amacıyla, “Allah, vahyini tecvid kurallarıyla indirmiştir!” değerlendirmesini yaptığı tecvid kaidelerinin her daim güncel ve dinamik olması gereğine vurgu yapmak; böylece, kıraat alt yapısını mükemmel bir şekilde oluşturarak, Kur'ân okuma ve tilâvetin, dine ve ibadete taalluk eden ulvi bir eylem, ilahi bir sanat olduğu gerçeğini bir kez daha pekiştirmektir.

Sehâvî Kimdir?

Hicri 559/1164 yılında dünyaya gelmiş olduğu Sehâ beldesine nispetle Sehâvî nisbesiyle meşhur olan müellifimizin esas adı, Ebu'l-Hasen 'Ale-muddin Ali b. Muhammed b. Abdussamet olup, on beş yaşından itibaren katılmış olduğu ilim halkalarında, içlerinde eş-Şatibî'nin de bulunduğu pek çok ulemadan ders almıştır. Uzun süre yanında kalmış olduğu Şatibî'nin

¹¹ *El-Kasidetu'l-Hâkânîyye* hakkında bkz. Sa'd, *Mecmûu'l-Mütûn fi'l-Kıraâti ve't-Tecvid*, 9: 14; Tetik, İbrahim, *Tecvid İlmî*, 231-241.

¹² Sa'd, *Mecmûu'l-Mütûn fi'l-Kıraâti ve't-Tecvid*, “Metnu'n-Nûniyye”, 41-45.

¹³ Tayyar Altıkulaç, “Sehâvî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (2009), 36: 312.

Hürzü'l-Emanî ve Vecûhü't-Tehânî fi'l-Kırââtî's-Seb'i adlı meşhur kasidesini ezberlemiş, onun yanında kıraat, nahiv ve lügat konularındaki bilgisini ve birikimini de mükemmelleştirmiştir. Hicri 643/1245 yılında vefat eden müellifimiz, aralarında *el-Kasîdetu'n-Nûniyye* adlı risalesinin de bulunduğu pek çok eser¹⁴ bırakmıştır.

b- el-Kasîdetu'n-Nûniyye ve Tecvide Dair Açıklamaları

Birazdan detaylı olarak inceleyeceğimiz üzere, kasidenin girişinde tecvidin mahiyet ve hakikatinden bahseden Sehâvî, daha sonra tecvidin önemli konuları olan *meharicu'l-hurûf* ve sakınılması gereken hususların anlatımına yönelmiş; vezir bir şekilde harflerin sıfatlarından bahsederek, manzûm eserini, *tertil*'in vücûbundan ve kırâat hatalarından (*lahn, elhan*) kaçınmanın gereğinden söz ederek bitirmiştir.

Manzûm metnin ilk beş beyti, harflerle ilgili uygulama ve icralarda esas olan ölçü, denge; aşırılıklardan uzak durma gibi (*i'tidâl*) genel bir ilkeye dikkat çeker. Sonra, gereğinden fazla uzatmanın, harfi ağızda çığneme ve hemzeyi, dinleyenleri irkiltecek tarzda, gaseyana benzer biçimde telaffuz etmenin tecvîd sanılmaması gerektiğini; çünkü her harfin bir ölçüsü (*mizân*) bulunup, ölçüye dikkat ederek onu eksik bırakmanın ya da ölçüyü aşmanın doğru olmadığını belirtir (2-5. beyitler). Müteakiben hemzenin nasıl telaffuz edilmesi gerektiğine temas eder; buna göre, hemzenin ne sıkışmış tık bir nefesle ne de gevşek ve zayıf bir şekilde olmadan, hoş ve yumuşak bir şekilde çıkarılması/icrası gerektiğine işarette bulunur. (6. beyit).

Kur'ân okuyanlarda zamanla gözlemlendiği üzere, *Hurûf-ı halk* (boğaz harfleri)tan olan He (ه) harfi, bazen sönük ve belirsiz bir tarzda icra edilebilmektedir. Bu hususa dikkat çektiği beyitlerde Sehâvî, Kur'ân'dan örnekler de vererek, he (ه) harfinin özellikle peş peşe geldiği yerlerde, gereğinden fazla ağır olmayacak şekilde belirtilip gösterilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Mesela bkz. بهتان (Nur, 24/16, vd.), من هاد (Ra'd, 13/33, vd.), وجوههم (Âl-i İmrân, 3/106, vd.), جباههم (Tevbe, 9/35) gibi örnekler...

Açık bir şekilde (*izhâr*)¹⁵ okunmaları hususunda 'ayn (ع), hâ (ح) ve ğayn (غ) harflerine dikkat çeken Sehâvî, gerek iki harfin ('ayn - ع ile he (ه); he (ه) ile hâ (ح) yan yana (Meselâ سبَّحَهُ (Kâf, 50/40, vd.) ve كالعون (Meâric, 70/9, vd.) gerekse tek olarak varit oldukları yerlerde (Meselâ أفرغ (Bakara, 2/250, vd.), لا تُرْعُ (Âl-i İmrân, 3/8), بِخَنَمٍ (Şûrâ, 42/24, vd.), تَخْشَى (Tâhâ, 20/77, vd.) ve الإحسان (Bakara, 2/83, vd.), he (ه), ğayn (غ), hâ (ح) ve Ha (ح) harflerinin iyice belirgin hale getirilerek okunmasının önemine dikkat çeker (9-12. beyitler).

¹⁴ Bk. Altıkulaç, "Sehavi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36: 311-313; Sa'd, Sa'd Abdü'l-Hakîm, *Mecmû'atu'l-Mütûn*, 37-39.

¹⁵ İzhâr: "Tenvin veya sâkin nûn'u âşikâr edip gunne sıfatlarını belli etmeyerek okumaktır" (Ünlü, a.g.e., 105; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 228 vd.)

Müellifimiz özellikle qâf (ق) ve kâf (ك) harflerine dikkat çektiği mısralarında, ق harfinin *cehr*¹⁶ ve 'ulüvv/isti'la'¹⁷ sıfatına vurgu yaparken, ك harfinin de güzelce, asla ق harfine karıştırılmadan okunması lüzumunu belirtir. Gerekçe olarak da, “*Ey okuyucu! Qâf (ق) harfinin cehr sıfatını; kâf (ك) harfinin de hems*¹⁸ *sıfatını tam olarak gerçekleştirmezsen, mah-reçlerinin yakınlığı sebebiyle bu iki harf birbirine karışır*” açıklamasını yapmaktadır (13-14. beyitler).

Kur’ân kırâati esnasında telaffuzu ve edasına dikkat edilmesi gereken harflerden birisi de, *cehr*, *şiddet*,¹⁹ *infitâh*,²⁰ *istifâl*,²¹ *ısmat*²² ve *kalkale*²³ gibi sıfatları bulunan cîm (ج) harfidir. Müellifimiz, Kur’ân’daki المرجان (Rahman, 55/22 vd.) kelimesi üzerinden, şayet cîm harfinin sıfatlarına dikkat edilmeksizin harf zayıf bir şekilde telaffuz edilirse, şın (ش) harfiyle karışacağını belirtir ve zikrettiği العجل (Bakara, 2/51 vd.), واجتنبوا (Nahl, 16/36

¹⁶ *Cehr*: “Harfî, hareke ile mahrecinden çıkarıp okurken boşluk bırakmadan, nefesin hepsini veya ekserisini hapsederek/tutarak sesin aşikâre olmasıdır. Bu sıfat, (ء ب ج د ه و ي ذ ر ز ض ط ظ ع غ خ ل م ن و ي) harflerindedir. Yüksek ve kuvvetli sese ihtiyaç gösterme hali” (Ünlü, *a.g.e.*, 50; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 98; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 249, 251).

¹⁷ *İsti’lâ*: “Harf telaffuz edilirken ağzın ses ile dolması, ses ve dilin üst damağa meyiletmesidir. Bu sıfat, (خ ص ض ط ظ غ ق) harflerindedir” (Ünlü, *a.g.e.*, 51; ; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 100, 107; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 249, 251).

¹⁸ *Hems*: “Sesin gizli ve hafif çıkmasıdır. (...) Bu sıfat (ت ث ح خ س ش ص ف ك ه) harflerindedir. *Cehr* sıfatının zıddıdır” (Ünlü, *a.g.e.*, 50; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 97; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 249, 251)

¹⁹ “*Şiddet*: Harf iskânla/sükûn ile okuyarak mahrecinden çıkarken sesin asla akmaması. Mahrecin tıkanması, nefesin kesilmesidir. (أ ب ث ج د ط ق ك) harfleri bu sığata sahiptirler.” (Ünlü, *a.g.e.*, 50; ; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, s. 98; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 249, 251).

²⁰ “*Infitâh*: Harf mahrecinden çıkarken dilin üst damaktan ayrılması veya açılması yahut damağı örtmemesi. Itbâk sıfatının zıddıdır” (Ünlü, *a.g.e.*, 51; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 100; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 249, 252). Bu sıfat, (ص ض ط ظ) harflerinin dışında kalan tüm harflerdedir.

²¹ “*İstifâl*: Harf telaffuz edilirken sesin düşük perdede oluşu ve dilin aşağı meyiletme halidir. Ses ince ve pestir. (...) Bu sıfat isti’lâ sıfatının zıttıdır” (Ünlü, *a.g.e.*, 51; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 100; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 249, 252). Bu sıfat, isti’lâ harfî olan (ق خ ص ض ط ظ غ ق) harflerinin dışındaki harflerde bulunur.

²² “*İsmat*: sessizlik manasında olup ağır söylemektir. Izlak sıfatının zıttıdır. Bu sıfat, izlâk harfleri olan (ب ر ف ل م ن) dışındaki harflerde bulunur. Bu harfler mahrecinden çıkarılırken ağır ve yavaş telaffuz edilirler” (Ünlü, *a.g.e.*, 52; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 108; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 250, 252).

²³ “*Kalkale*: ... sesin hareketi ve cümbüşüdür ki, *cehr* ve *şiddet* sıfatının birleşmesinden hâsıl olmuştur. Harf telaffuz edildiğinde, kuvvetli bir vurgu ve tonlama işitilecek şekilde dilin titremesi ve deprenmesidir. Bu sıfat, şu beş harfte bulunur: “ب ج د ط ق” (Ünlü, *a.g.e.*, 52-53; el-Cezeri, *et-Temhîd fi ‘Ilmi’l-Tecvîd*, 101; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 250, 253)

vd.), أخرج شطاه (Fetih, 48/29), الرجز (Müddessir, 74/5 vd.), الفجر (Bakara, 2/187 vd.), لا تجهر (İsra, 17/110, vd.) ve الرجس (Maide, 5/90 vd.) örnekler bağlamında, cîm harfinin iyice belirginleştirilmesi gereğine işaret eder (15-17. beyitler).

*Tefeşşi*²⁴ sıfatına işaretle şın (ش) harfine temas ettiği beyitlerde ise, اشترى (Tevbe, 9/111, vd.), مبشراً (Furkan, 25/57, vd.) ve شان (Yunus, 10/61, vd.) örneklerinde olduğu gibi, ister sakın isterse şeddeli ya da şeddesiz ama harekeli varit olması halinde, şın (ش) harfinin *tefeşşi* sıfatının iyice belirtilmesi hususuna dikkat çeker.

Gerek mahrecinin tayini gerekse kendisindeki sıfatların tespit ve tatbiki bakımından telaffuzu zor hatta farklılık gösteren harflerin başında dâd (ضاد) harfinin geldiği, erbabınca malumdur. Müellifimiz Sehâvî de, *cehr*, *rihvet*,²⁵ *itbak*, *isti'la*, *ismat*, *istitâle*²⁶ ve *sükûn*²⁷ gibi sıfatlarla muttasıf olan dâd (ضاد) harfine büyük bir önem atfetmiş; onun doğru ve uygun şekilde telaffuz edilmesi hususunda önemli uyarılarda bulunmuştur. Sehâvî'nin yaptığı tembihat, günümüzde müşahede olunan kimi hatalı okuyuşlar düşünüldüğü zaman, daha çok önem kazanmaktadır.

Sehâvî, dâd (ضاد) harfinin özellikle *isti'la*, *istitale*, *itbak* ve *cehr* sıfatlarını belirttiikten sonra, harfin telaffuz güçlüğüne dikkat çekerek, bu konuda her insanın zorlanacağını; bundan ancak sanatında becerikli (*kayyim*), harflerin hükümleri hususunda mahir, fasih bir lisana sahip kimselerin müstesna olabileceğini; dikkat çekici yanlış bir uygulama olarak, pek çok kimsenin bu hususta ancak kalın olarak okunan (*mufahham*) bir lâm telaffuzundan başka bir başarı gösteremediğini belirtip (25-27. beyitler), dâd (ضاد) harfinin sahih telaffuzu konusunda şu detaylı öğütlerde bulunur:

“Dâd (ضاد) harfini zây (ظ) harfinden iyi ayırt ederek göster; zira, bilhas- sa أضلن (İbrahim, 14/36) ve غييض (Hûd, 11/44 vd.) kelimelerinde dâd (ضاد) harfi doğru telaffuz edilmezse, bu iki harf birbirlerine benzeyebilir. Harf, مختصر (Kamer, 54/28), ناضرة إلى (Kıyâme, 75/22) ve ولا يحض (Hakka, 69/34 vd.) kelimelerinde böyle olup, onu, mahreç ve sıfatlarına iyice uygun ve boyun eğmiş olarak (ذا إذعان) telaffuz et!”. (26-29. beyitler)

²⁴ “*Tefeşşi*: Mahrecinden çıkarken harfin sesinin ağız içinde yayılmasıdır. Bu sıfat şın (ش) harfine mahsustur” (Ünlü, a.g.e., 53; el-Cezeri, *et-Temhîd fi 'Ilmi't-Tecvid*, 107; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 250, 254).

²⁵ “*Rihvet*: Harf, iskânla/sükun ile okuyarak mahrecinden çıkarken sesin tamamen uzanıp akmasıdır. Rihvet sıfatı suhûlettir, kolay telaffuz olur. (...) Rihvet sıfatı, şiddet sıfatının zıttıdır” (Ünlü, a.g.e., 51; el-Cezeri, *et-Temhîd fi 'Ilmi't-Tecvid*, 98, 99; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 249, 251)

²⁶ “*İstitâle*: Mahrecinden çıkan harfin sesinde bir uzamanın bulunuşudur. Dâd (ض) harfine aittir” (Ünlü, a.g.e., 53; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 250, 254)

²⁷ “*Sükûn*: Harf, mahrecinde sâkin olarak telaffuz edildiğinde bir hareketin veya sarsıntının yokluğudur. (...) Kalkale harflerinin dışında kalan yirmi üç harfte bu sıfat görülür” (Ünlü, a.g.e., 53).

Dâd (ضاد) harfi te (ت) ve tı (ط) harfleriyle yan yana bulunduğunda, hiç tereddüt etmeden dâd (ضاد) harfini iyice açıklayıp belirt! Bilhassa şu kelimelerde: Te harfiyle birlikte : أَفْضُنْتُمْ (Bakara, 2/198 vd.); tı (ط) harfiyle birlikte: اضْطُرُّ (Bakara, 2/173 vd.); cîm (ج) harfiyle birlikte: وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ (Hicr, 88; Şuarâ, 215); Nûn (ن) harfiyle birlikte : يَجْضُنُّ (Talak, 65/4); Râ (ر) ve Lâm (ل) harfleriyle birlikte : فَضَلَ اللَّهُ (Bakara, 2/64, vd.) ve Râ harfiyle birlikte: لَيُضْرِبُنَّ (Nur, 24/31).

Özellikle, بِيَعُضْ ذُنُوبِهِمْ (Maide, 5/49), وَأَغْضُنُّ (Lokman, 31/19) ve نَقُضْ ظَهْرَكَ (İnşirah, 94/3) kelimelerinde dâd (ضاد) harfini iyice belirterek okumak son derece önemlidir. Bilhassa zikredilen son üç örnekte dâd (ضاد) harfini doğru bir şekilde telaffuz etmeyi bilmek, kişiyi muteber ve önemli bir konuma yücelten bir beceri olarak takdim edilir: “أَعْرِفْهُ تَكُنْ ذَا شَأْنٍ” (30-33. beyitler)²⁸.

Müellifimiz aynı şekilde, حرصتم (Nisâ, 4/129) örneği üzerinden sâd (ص) harfinin (34. beyt); أَوْعَظْتُ (Şuarâ, 26/136) örneği üzerinden de zây (ظ) harfinin ‘ayn harfinden iyice ayırt edilerek okunması gereğine dikkat çektikten sonra, Kur’ân kelimelerinin yan yana bulunmaları sebebiyle ortaya çıkan bir takım tecvîd uygulamalarına geçer ki, bunlardan ilki, tı (ط) harfiyle de alakalı olan, ‘*idğam-ı mütecâniseyn*’²⁹ tatbikatıdır. Buna göre,

Müellifimiz, فَرَطْتُ (Zümer, 39/56 vd.) ve benzeri yerlerdeki *idğam-ı mütecaniseyn* uygulamasına işaretlerle, hem izhar/nâkıs idğam فَرَطْتُ (ferrattü/ birinci Tı harfi kalınlık sıfatını muhafaza ediyor), hem de idğam/tam idğam ile فَرَطْتُ (ferrattü/Tı harfi kalınlık sıfatını muhafaza etmiyor) okumanın mümkün olduğunu dile getirip, Kur’ân’ın kırâati hususunda, bilhassa böylesi hassas noktalarda, çağın kıraat imamlarına tabi olunması gereğini şöyle vurgular : فَاتَّبِعْ فِي الْقُرْآنِ أُمَّةَ الْأَزْمَا : “Öyleyse sen, Kur’ân’ın kırâati hakkında zamanın imamlarını izle!” (35. beyit).

Müellifimiz قُلْ رَبِّي (İsra, 17/28 vd.) ifadesi üzerinden ‘*idğam-ı mütekaribeyn*’³⁰ uygulamasına dikkat çektiği, واللام عند الراء أدغم مُشْبِعاً مُحَضّاً : *Sakin lâm râ ile yan yana geldiğinde, lâm harfini, tam hakkını vererek râ’ya idğam*

²⁸ ‘Dâd’ (ض) harfinin okunuşu hakkında kısa bir risale için bkz. el-Celâfî, Molla Mûsâ, el-Mebhasu’s-Sâminu Aşer: Fî Kırâati’d-Dâd”, *Mecmûatu’r-Resâil*, (İstanbul: Şenyıldız Matbaası), -1430/2009, 233-236.

²⁹ *İdğam-ı mütecâniseyn*: Mahreçleri aynı fakat sıfatları muhtelif olan iki harf, birincisi sâkin ikincisi harekeli olarak arka arkaya gelirler ise idğam yapılır. Bu idğama *İdğam-ı mütecâniseyn* denilir. Birbirlerini izlemeleri bakımından, şu harf grupları bulunmaktadır: ت - ط ، د - ت ، ذ - ظ ، ط - ت ، ث - ذ ، ب - م (Ünlü, a.g.e., 117-119; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, 205; yine bkz. Kara, Ömer, *Tecvid/Kur’ân Okuma Kaideleri*, M.Ü. İFAV. Yayınları, 2. Baskı. (İstanbul: 2016), 118-120).

³⁰ *İdğam-ı mütekaribeyn*: Mahreç ve sıfatları yakın olan iki harften birincisi sâkin ikincisi harekeli olarak arka arkaya gelirler ise, birincisi ikinciyeye idğam edilir. Birbirlerini izlemeleri bakımından şu harf grupları bulunmaktadır: ل - ر ، ل - ك - ق (Ünlü, a.g.e., 120-121; el-Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalahât*, s. 203.).

et/kaynaştır!” pasajından sonra (36-37. beyitler), فَضَّلْنَا (Bakara, 2/253 vd.) kelimesindeki Lâm harfinin yumuşak bir şekilde, فَكُلْ تَعَالَوْا (En’âm, 6/151 vd.), فَكُلْ سَلَامٌ (En’âm, 6/54), فَكُلْ نَعَمَ (A’râf, 7/114) ve فَكُلْ صَدَقَ اللهُ (Âl-i İmrân, 3/95) kelimelerinde ise, Lâm harfinin daha açık ve aşikâr bir şekilde telaffuz edilmesini de şöyle dile getirir:

و بيانه في نحو (فضَّلْنَا) على
رفق لكل مُفَضَّلٍ يَقْظَانِ

وب(قل تعالوا)، (قل سلام)، (قل نعم)
وبمثل (قل صدق) أَعْلُ فِي التَّبْيَانِ

“*gibi yerlerde, konuya vakıf ve seçkin her kimsenin/okuyucunun lâmu yumuşak bir şekilde belirtmesi gerekir.*

Ama قل تعالوا، قل سلام، قل نعم ev قل صدق gibi yerlerde ise, harfi beyan edip iyice belirtmede en üst mertebeye çık!” (36-39. beyitler).

Müellifimiz 43-46. beyitlerde, dâl (د) harfi vesilesiyle iki hususa dikkatimizi çekmektedir: Bunlar, idğam-ı mütecâniseyn ve kalkale uygulamalarıdır. Buna göre, te (ت) harfi ile dâl (د) harfinin yan yana, ikisinden birinin sakin diğerinin ise harekeli olarak geldiği durumlarda, sakin olanın harekeli olana idğamı/onun telaffuzuna dönüştürülmesi demek olan idğam-ı mütecâniseyne dikkat çeker. حَصَدْتُمْ / حَصَدْتُمْ (Yusuf, 12/47) örneğinde bunu (بغير تعسّر و تَوَانٍ) açıklaırken, çok zora koşmadan ve gevşeklik göstermeden (43. beyit) dâl’ın te harfine idğam edilmesi gerektiğini belirtir. Aynı bağlam içinde, dâl harfinin *kalkale*, *cehr* ve *şiddet* sıfatlarına istinaden, mesela لَقَدْ لَقِينَا (Kehf, 18/62), لَقَدْ رَأَى (Necm, 53/18), وَالْمَدْحُضِينَ (Saffat, 37/141), اذْفَعُ (Müminun, 23/96 vd.), يَدْخُلُونَ (Nisa, 4/124 vd.) ve قَدْ نَرَى (Bakara, 2/144) örnekleri üzerinden, onu tam bir açıklık ve netlik içinde telaffuz etmenin lüzumuna dikkat çeker.

Te (ت) harfinin telaffuzu ve idğam-ı mütecâniseyn kapsamında, mesela إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ (Âl-i İmrân, 3/122) örneğinde olduğu gibi, ت harfinin تى (ط) harfinden; قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا (Yunus, 10/89) örneğinde olduğu gibi de ت harfinin dâl (د) harfinden önce gelmesi durumunda, sakin olan harflerin harekeli olanlara idğam edilmesi gereğini dile getirir: دُ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ (Âl-i İmrân, 3/122); قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا (Yunus, 10/89) gibi. Buna karşın, bu kabil kombinasyonların dışında, mesela اسْتَطَعْتُ (En’âm, 6/35, vd.) ve أَتَقَنُ (Neml, 27/88) örneklerde olduğu gibi, te (ت) harfinin net bir şekilde ve hiç eksiltmeden telaffuz edilmesi gereğine vurgu yapar (46. beyit).

Kırâatte, harflerin mahreçlerinden, taşıdıkları sıfatları haiz olarak çıkarılmasının önemine bir kez daha dikkat çekme amacıyla müellifimiz, يَحْفَظُنْ (Nur, 24/31) ve أَظْفَرَكُمَ (Fetih, 48/24) örnekleri vesilesiyle, nûn (ن) ve fe (ف) harfleriyle yan yana bulunan zây (ظ) harflerinin, gaflet göstermeksiz tam bir netlik ve sarahatle (ızhâr) okunması gereğini belirttikten sonra,

Kur'an'da iki örnek halinde bulunan *إذ ظلموا* (Nisâ, 4/64) ve *إذ ظلمتم* (Zuhuruf, 43/39) ifadelerinde ise, sahih olan okumanın Peltek ze'lerin (ذ), zây (ظ) harflerine idğam edilmesi (idğam-ı mütecâniseyn) şeklinde olduğunu belirtir (47-48. beyitler).

İdğam-ı mütecâniseyn uygulamasına mukabil, Sehâvî, kimi harflerin yan yana gelmeleri halinde, tam aksine, iyice belirtilmelerinin önemine vurgu yapar ki, buna örnek olarak da, *ذُرْنِي* (Kalem, 68/44 vd.) ve *نذرتُ للرحمن* (Meryem, 19/26) ifadelerinde peltek ze (ذ) ile ra (ر) harflerini zikreder (49. beyit). Peltek ze (ذ) harfinin iyice belirtilerek okunması lüzumu bağlamında da, Sehâvî şu örneklere yer verir: *مذعنين* (Nur, 24/49), *أخذنا* (Bakara, 2/63, vd.) ve *واذكروا* (Bakara, 2/63, vd.) (50. beyit). Benzer şekilde, Sehâvî, sakın olan peltek se'lerin (ث) de tam bir açıklık ve netlik içinde telaffuz edilmesinin önemine dikkat çeker de, buna misal olarak şu kelimeleri örnek gösterir: *حتى يثخن* (Enfâl, 8/68, vd.), *أعثرنا* (Kehf, 18/21), *ليثنا* (Kehf, 18/19, vd.), *تثقتهم* (Enfal, 8/57) ve *أيها الثقلان* (Rahman, 55/31) ... (50-51. beyitler).

Müellifimiz yine, harflerin sıfatları bağlamında önemli hususlardan olan *safir*³¹ sıfatına değindiği mısralarda, kendisinde bu sıfatın bulunduğu üç harfi ihtiva eden üç örnekle, safir sıfatına mutlaka riayet edilmesi gerektiğini şöyle vurgular:

وصفيرٌ ما فيه الصفير فَرَاغِهِ
كالقسط والصلصال والميزان

القسط (*Al-i İmrân*, 3/15), *الصلصال* (*Hicr*, 15/26 vd.) ve *الميزان* (*A'raf*, 7/85) kelimelerinde olduğu gibi, kendisinde safir sıfatı bulunan kelimelerde bu sıfata iyice riayet!" (52. beyit).

Müellifimiz mahreçleri dudaklar olan fe (ف), vav (و), mim (م) ve be (ب) (*hurûf-i şefeviyye/hurûf-ı şefehiyye*) harfleriyle ilgili olarak da önemli uyarılar yapar. Sakin mimden (م) sonra harekeli be (ب) harfi geldiğinde izhâr-ı şefevî³² veya ihfâ-i şefevî³³ mi yapılacağı hususunda muhtelif iki görüş olduğunu belirtirken (55. beyit),

والفاء مع ميم كالتلف (ما) أبين
والواو عند الفاء في (صفوان)

³¹ "*Safir*: Harfin sesinin, ıslık sesine müşabih olmasına/benzemesine denir. Safir sıfatı kuvvetli bir sıfattır. Şu harflerde bulunur: "ز س ص" (Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi*, 49; el-Cezeri, *et-Temhid fi 'Ilmi'l-Tecvid*, 100, 101; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 253).

³² "*İzhâr-ı şefevî/Dudak izharı*: Sâkin bir mim (م) harfi, mîm ve bâ (ب) harflerinin dışında herhangi bir harften önce gelirse, dudak izhar yapılır (*izhâr-ı şefevî*). Sâkin olan mimle onu takiben gelen harfi, kendi çıkış şekillerine göre okumak ve birbirinden ayırmak mecburiyeti..." (Ünlü, *a.g.e.*, 106; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 228).

³³ *İhfâ-i şefevî/Dudak ihfâsı*: Ayette, "Sâkin olan bir mîm (م) harfi harekeli bâ (ب) harfinden önce gelirse, (...) ihfâ yapılır. Bu ihfâ'ya dudak ihfâsı denilir" (Ünlü, *a.g.e.*, 104; el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalahât*, 232).

mısrasında da, تلف ما (Taha, 20/69 vd.) ve صفوان (Bakara, 2/264) örneklerinde olduğu gibi, fe (ف) harfinin, mim ve vav harfleriyle birlikte varit olduğunda iyice belirtilmesi gerektiğini vurgular. Izhar-ı şefevîye dikkatimizi çektiği ifadelerde ise durumu özetleyerek şöyle der:

والميم عند الواو والفا مُظَهَّرٌ
(هَمْ فِي) و عند الواو في (وَلْدَان)

“Sakin mim, الْغُرْفَاتِ (Sebe’, 34/37) ve عليهم ولدان (Vakıa, 56/17) örneklerinde olduğu üzere, fe ve vav harflerine uğrarsa, ızhar (ızhâr-ı şefevî) ile okunur!” (54. beyit).

Sehâvî, 56-58. beyitlerde ise, Kur’ân kıraatini daha güzel hale getirecek bir kısım ince nakışlara değinir gibi, bakışlarımızı şu detaylara yöneltir:

a) Şeddeli okunan bir harfı, hemen peşinden gelen benzerinden iyice ayırıp belirtmek gerekir! Mesela, ظَلَّلْنَا (Bakara, 2/57, vd.) (En’âm, 6/66) ve فَعَشِيهِمْ مِنَ الْيَمِّ مَا عَشِيهِمْ (Taha, 20/78) ifadelerinde bu böyledir. Öyleyse örneklerde yer alan şeddeli lam (ل), şeddeli qaf (ق) ve şeddeli mim (م) harfleri, hemen peşlerinden gelen benzerlerinden iyice ayrıştırılarak okunmalıdır.

a) Son bir husus olarak da, hems sıfatına sahip olan harflerin (فَشَخَصَّ حَنَّةً سَكَّتْ) iyice belirtilmesi, bunların cehr sıfatına sahip olan harflerden ayırt edilmeleri lüzumunu dile getirir ve şöyle der:

إذا التقى المهموس بالمجهور أو
بالعكس بيَّنه فيفترقان

“Hems sıfatına sahip olan harf cehr sıfatına sahip olan ile yan yana bulunur ya da tersi olursa, aralarını ayır da birbirlerinden farklılaşsınlar!” (58. beyit).

Tecvidle alakalı bu manzum eserinin güzelliğini ve değerini ifade ettiği satırlarda, onu, incilere; kolyelere dizilmiş kıymetli ve göz alıcı taşlara benzetirken, bu hakikatlerin ve bilgilerin özümsemesi için kusursuz bir muhabbete sahip olunması ve daimi bir tefekkür halinde bulunulması gereğini de şöyle dile getirir (62-64. beyitler).

أبرزتها حسناء نظم عقودها
رُ و فُصِّلَ دُرُّها بِجُمان

فانظر إليها وامقاً متدبراً
فيها فقد فاقت بحسن معان

“Çok güzel ortaya koydum ben bu kasideyi: beyitlerinin dizilişi, [sanki] incilerin dizilişi! Birbirlerindense yakut mercanlarla ayrılmışlardır inciler... Onun için muhabbet ederek ve derin bir tefekkür haliyle bak sen

ona! Çünkü manalarının güzelliğiyle üstüne çıkmıştır o, tüm benzerlerinin.” (62-63. beyitler).

Şüphesiz, *Kaside-i Nûniyye* aynı zamanda kıraat ahlâkı ve estetiği olarak isimlendirebileceğimiz bazı tavsiyeler de ihtiva eder ki, kanaatimize göre bunlar, tüm kıraat ve tecvid uygulamaları için bir üst/şemsiye ilkeleri olarak değerlendirilebilir. Müellifimiz ilgili beyitlerde, tecvid kavramının daha fazla gelişip serpileceğine yardım edeceğini düşünerek, özellikle şu üç terimi, kapsamında pek çok anahtar sözcüğün yer alacağı odak kavramlar olarak kullanmıştır: *Tertîl, itkân ve isrâf*... Ve nihayet, tecvîd kaideleri ve uygulamalarının bir meleke halinde özümsemeye ve uygulanmasının güçlüklerine karşı Allah’a sığınarak/O’nu arzularak hayır dilememizi tavsiye eden müellifimiz, ilmî bir vasiyette bulunurcasına bize şöyle seslenmektedir:

رتل ولا تسرف وأتقن
واجتنب نكراً يجي به ذوالألحان

وارغب إلى مولاك في تيسيره
خيراً فمنه عون كل مُعان

“Tertil ile oku, aşırılık yapma ve titiz/güzel, hakkını tam vererek uygula! Şarkıcıların yaptığı bir takım yadırganacak şeylerden uzak dur! Onu kolaylaştırması için Mevlâ’nı arzula da, hayırlar bahşetsin sana! Çünkü O, sıkıntıyla karşılaşan herkese yardımcıdır!” (61-62. beyitler).

Sonuç

Bir bilginin değerli addedilmesinin pek çok gerekçesi vardır; onun konusu, yöntemi, kaynağı, gayesi, alanı, faydası ilh. gibi Cenâb-ı Hak’tan gelmiş olan Kur’ân’ın okunmasını konu aldığı için, tecvid ilmi de, İslâmî ilimler içinde son derece saygın bir mevkie sahiptir. Gayesi, Elfâz-ı İlahiyye’yi, Hz. Peygamber’e varıp dayanacak şekilde sahil, uygun ve güzel okumak olduğundan, Tecvid İlmi, diyebiliriz ki daima işlevsel olmalı; teorik ve epistemolojik açılardan olduğu kadar, bir uygulama (praxis) olarak da daima ışıldamalı ve diri tutulmalıdır. Özellikle, dine hizmet ve din hizmetleri söz konusu ise, bu yüce ilim dalı, hem teorik hem de tatbikatı ve güzelleştirilmesi bakımından sıkça güncellenmelidir; zira mükemmellik ve güzelliğin kesintisiz bir süreç ve devamlılık içinde gerçekleşeceği asla unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. “Sehavi, Alemüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 311–313, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- el-Celâlî, Molla Musa. el-Mebhasu’s-Sâminu Aşer: Fî Kırâati’d-Dâd”, *Mecmûatu’r-Resâil*. İstanbul: Şenyıldız Matbaası, 1430/2009.
- El-Cezerî. *et-Temhîd fi ‘Ilmi’t-Tecvîd*. Thk. Ğânîm Kaddûrî Hamed, Müessesetu’r-Risâle. 1. Baskı. Beyrut-Lübnan: 1421/2001.
- Çetin, Abdurrahman. ‘Tilavet’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41:155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. “Tevvîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 253-254, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çetin, Abdurrahman. “Lahn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 55-56 Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- El-Hafeyân, Ahmed Mahmud Abdu’s-Semi. *Eşheru’l-Mustalahat fi Fenni’l-Edai ve Ilmi’l-Kıraat*. Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı. Beyrut-Lübnan: 1422/2001.
- Kara, Ömer. *Tecvid/Kur’ân Okuma Kaideleri*. M.Ü. İFAV. Yayınları, 2. Baskı. İstanbul: 2016.
- Karakılıç, Celaleddin. *Tecvid İlmî/Kur’ân-ı Kerim Okuma Kaideleri*. 8. Baskı, Ankara: Kalkan Yayıncılık, 2013.
- Sa’d, Abdülhakim Sa’d. *Mu’cemu’l-Mutûn fi’l-Kıraati ve’t-Tecvîd*. Mektebetu Dari’z-Zeman li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1. Baskı, el-Medinetu’l-Munevvera: 1429/2008.
- Sağman, Hafız Ali Rızâ. *İlaveli-Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1964.
- Tetik, Necati. *Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tetik, İbrahim. *Tecvid İlmi: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE. TİB. Anabilim Dalı, Erzurum: 2016.
- Ünlü, Demirhan. *Kur’ân-ı Kerimin Tecvidi*. Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: Elif Matbaası, 1975.
- Ez-Zerkeşi. *el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’ân*. 3. Baskı, Mektebetu Dari’t-Türas, Kahire: 1404/1984.